

Apjir/ e-ISSN: 2602-2893

Cilt: 6, Sayı: 1, 2022, ss. 128-147/ Volume: 6, Issue: 1, 2022, pp. 128-147

Journal homepage: <https://apjir.com/>

ARAŞTIRMA MAKALESİ/RESEARCH ARTICLE

HADİS İLMİNDE RÂVİLERİN KİMLİK BİLGİLERİYLE İLGİLİ PROBLEMLERİ VE ÇÖZÜM YOLLARI : HÂKİM NİSÂBURÎ ÖRNEĞİ

Md. Aminul ISLAM

Yüksek Lisans Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, SBE., Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Hadis Bilim Dalı, Konya
Graduate Student, Department of Basic Islamic Science (Hadith), Institute of Social Sciences, Necmettin Erbakan University, Konya/Turkey

mdaminulislam@ogr.erbakan.edu.tr
orcid.org/0000-0003-3557-2095
<https://ror.org/013s3zh21>

Amin UDDIN

Yüksek Lisans Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, SBE., Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, İslam Hukuku Bilim Dalı, Konya
Graduate Student, Department of Basic Islamic Science (Islamic Law), Institute of Social Sciences, Necmettin Erbakan University, Konya/Turkey

aminuddinjh@gmail.com
orcid.org/0000-0003-2755-6466
<https://ror.org/013s3zh21>

Öz

Hadis literatüründe çok önemli bir yer tutan ricâl ilmi, râvîlerin durumunu kendisine konu edinen bir ilim dalıdır. Bu ilim olmaksızın hiçbir muhaddisin hadislerin sıhhati konusunda hatadan kurtulamadığı apaçık ortadadır. Hadisin senetlerinde yer alan râvîlerin kimlikleri ile ilgili karışıklıkları çözmek için muhaddisler büyük çabalar sarf etmişlerdir. Buna rağmen bu çabaların kesinkes net bir netice veremediği de aşîkârdır. Bu araştırmada kimliği tespit edilemeyen ve bu sebeple de karışıklıklara sebep olan râvîlerin kimliklerinin tespit edilmesi ve onların ayrı ayrı olarak zikredilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca birbirlerine karışma olasılığı bulunan râvîlerin birbirlerinden ayırt edilebilmesi için her râvînin ayırt edici özellikleri de zikredilmiştir. Bu bağlamda aynı görülen fakat farklı olan râvîleri birbirinden ayırt etmek ve rivayet ettiği hadislerin sahih ya da zayıf olduğu hükmünü verebilmek için karışık olan râvîler birbirlerinden ayrı olarak ele alınmıştır. Bunu yaparken nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bununla beraber bu konularda yazılan kadim eserler hakkında bilgi verme hususu da ihmal edilmemiştir. Gerek Türkçe gerek Arapça kimlik bilgileriyle ilgili tüm kaynaklar taranarak, bu bilgiler karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Bu çalışmada hadis ilminde râvîlerin kimlik karışıklıkları incelenerek çözüm yolları üretilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Râvî, Muhaddis, Kimlik, Ricâlî'l-hadîs.

Geliş Tarihi: 14.01.2022

Doi: <https://doi.org/10.52115/apjir.1057936>

Kabul Tarihi: 31.03.2022

THE PROBLEMS AND SOLUTIONS REGARDING THE IDENTITY OF HADITH NARRATORS IN THE HADITH LITERATURE

Abstract

Rijalul Hadith is an important part of hadith literature because it reveals the narrator's personality. Hadith commentators are unable to function without this knowledge. However, there are still some issues to be handled. In this light, hadith experts go to considerable lengths to clear up any misunderstandings about the identities of hadith narrators in the hadith literature. However, none of their efforts discovered a noticeable result. As a result, the goal of this research is to determine the identities of the narrators separately. Furthermore, despite the lack of differences, this study made a distinction between the narrators of Sahih and Dhaif hadiths. Based on previous academic studies, this work put a qualitative research approach. However, it negotiates with primary sources that were written in Arabic and Turkish. In this study, the identity confusions of the narrators in the hadith literature were investigated and attempts have been made to provide the proper solutions.

Key Words: Hadith, Narrators, Muhaddith, Identity, Rijalul Hadith.

Atf / Cite as: Islam, Md. Aminul-Uddin, Amin, "Hadis İliminde Râvîlerin Kimlik Bilgileriyle İlgili Problemleri ve Çözüm Yolları : Hâkim Nisâburî Örneği". *Apjir* 6/1 (Nisan 2022), 128-147.

Giriş

Hadis İslam'ın ikinci temel kaynağıdır. Kur'an-ı Kerim dinin temel ilkelerini zikrederken Hadis ise bu ilkeleri açıklamış ve uygulama şekillerini sunmuştur. Hadis tedvin ve tasnif tarihini incelediğimizde görüyoruz ki, Hz. Peygamber'in döneminden tedvin dönemine kadar gelen süreçte bunu korumak için her dönemde gerekli tedbirler alınmıştır. Buna rağmen sahih hadis ve uydurma hadisler birbirine karıştırılmıştır. Ancak muhaddisler bu konuda müstakil eserler vererek bunun önünü kesmeye çalışmışlardır. Zira Hz. Peygamber hadislerini korumak için çabalayanları şöyle müjdelemektedir: "Benden biri bir hadis işitip ezberledikten sonra onu başkasına nakleden kimsenin yüzünü Allah ak etsin."¹

İlk dönemlerde hadis rivayetinde sened zikretmeye ihtiyaç duyulmadığı karşımıza çıkmaktadır. Ancak Hz. Osman ve Ali'nin hilafeti döneminde yaşanan gelişmeler neticesinde bir fitne ortamını oluşmaya başlamasının tabii bir sonucu olarak da hadis uydurma faaliyetleri ortaya çıkmıştır. Bu yüzden bu dönemden sonra hadis rivayetinde sened zikretmek kaçınılmaz bir gereklilik olmuş ve sened, hadis metninin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Bu amaçla daha sonraki dönemlerde senedi ve dolayısıyla senedde yer alan râvîleri konu edinen özgün bir ilim olarak ricâl ilmi ortaya çıkmıştır ki bu ricâl ilmiyle hadis senedinin ve senedlerdeki Râvîlerin incelenmesi mümkün olmuştur. Hadis senedlerinde Râvîlerin durumunun, bununla beraber Hadis metninin sıhhat durumunun tespit edilebilmesi için senedlerde zikredilen her râvînin durumu tek tek tetkik edilmiştir.

¹ Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre et-Tirmizî, *el-Câmi'u's-sasîh*, nşr. Ahmed Muhammed Şâkir (Mısır: Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Haleb, 1975), "İlim", 39 (No. 2656); Ebû Abdillâh Muhammed b. Mâce, *es-Sünen*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: Dâru İhyâ'ül-Kutubi'l-Arabiyye, ts.), "Menasik", 25 (No. 3056).

Hadis literatüründe ricâl ilminin önemi ve ihtiyacı çok fazladır. Bu ilme itibar edilmediği durumda hadislerin sahihi zayıfından ayırt edilemez. Bir hadise sıhhat hükmü verebilmek için gereken ilk şey senedi tahlil etmektir. Bu yüzden muhaddisler hadis rivayetiyle birlikte râvîlerin durumlarını yani onların adaleti, zabtı, ismi, lakabı, künyesi, baba adı, doğum tarihi, doğum yeri, hocaları ve talebeleri gibi bilgileri titizlikle inceleyerek eserlerinde kaydetmişlerdir. Bu gibi konuları içinde barındıran ricâl ilmi, hadis ilminde kaynak eser çokluğu yönünden en önemli dalların başında gelir.

Konu ele alınırken öncelikle ricâl kitapları taranarak râvîlerin kimlik bilgileriyle ilgili problemler tespit edilmeye çalışılacaktır. Ardından bu problemlerin çözüm yolları ele alınacak ve bu şekilde de çalışma nihayete erdirilecektir.

1. Hadis Rivayetinde Kimlik Bilgilerinin Tespitinin Önemi

Râvînin kimliğinin tespiti, oldukça önemli olan bir husustur. Zira kimlik bilgilerindeki benzerlik ve aynılıklar, râvîlerin birbirine karışmasına sebep olur. Binlerce kişiyi ihtiva eden bir kitapta, makul sayıda bulunan hatalar normal karşılanabilir. Allah (c.c.), “*Ey iman edenler! Eğer bir fasık size bir haber ile gelirse, onu inceleyin. Aksi takdirde bilmeyerek bir topluma kötülük yaparsanız da sonra ettiğimize pişman olursunuz.*” şöyle buyurmaktadır.² Bu açık emirden dolayı sahabe hadis alma konusunda çok titizlik göstermişlerdir. Kesin ispatı ve delil olmaksızın onlar kimsenin rivayet ettiği hadisi kabul etmezlerdi. Bu durum sonraki dönemlerde ricâl ilminin ortaya çıkmasına temeli oluşturmuştur. Ricâl ilmi hakkında İmam Şâfiî'nin (ö. 204/820) şöyle dediği nakledilir: Senedsiz hadis alan kişi, karanlık gecede odun toplayan kişiye benzer. Kişi odunu taşır ancak içindeki yılanın onu ısıracağına farkına varamaz.³

Hız Peygamber'in hadisleri bize kadar râvîler yoluyla gelmiştir. Bu yüzden hadislerin senedinde yer alan binlerce râvînin kimliğini bilmek son derece önemlidir. Birçok râvînin isim, künye, nisbet ve lakaplarını aynı olmasından dolayı çoğu zaman kimliklerinin tespitinde bazı karışıklıklar meydana gelmiştir. Hadislerin sahih olup olmadığına hüküm verirken muhaddisler için râvîlerin durumlarını bilmek önemlidir. Çünkü her râvî zapt ve adalet bakımından aynı derecede değillerdir. Bu ilmi bilmeyen kimseler hadislere hüküm verirken çokça hataya düşmektedir. Çünkü aynı isim taşıyan iki râvînin biri sika iken diğeri zayıf olabilir. Bu sebeplerden ötürü hadis rivayetinde kimlik bilgilerin tespiti gerekmektedir.

2. Râvîlerin Kimlik Bilgileriyle İlgili Problemler

Muhaddisler hadis râvîlerinin kimlik tespitine azami derecede önem göstermişlerdir. Ancak bazı râvîlerin isim, lakap, künye ve nisbelerindeki benzerlikler onların kimliklerini

² el-Hucurât 49/6.

³ Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh el-Hâkim en-Nîsâburî, *el-Medhal ilâ Ma'rifeti Kitâbi'l-İklil*, thk. Ahmed b. Fâris b. Salim (Beyrut: Daru İbn Hazm, 2003), 55.

doğru bir şekilde tespit konusunda karışıklıklara sebep olmuştur. Günümüzde de kimlik bilgilerinin karışıklıkları göz önünde bulundurduğumuz zaman farklı zaman ve mekânda yaşanan binlerce râvînin kimlik bilgilerinin karışık olması normal olarak görülmektedir. Muhaddisler bu karışıklıkların önüne geçmek için birçok adım atmışlar ve onların kimliklerini düzgün bir biçimde tespit etmek için müstakil eserler vermişlerdir.⁴ Hâkim en-Nîsâbûrî (ö. 405/1014), râvîlerin kimlik bilgilerinde onların isim, lakap, künye ve nisbelerindeki benzerlikleri yedi gruba toplamış ve ayrıntılı olarak incelemiştir.⁵

Birincisi, râvîlerin kabile benzerlikleri hakkındadır. Meselâ, (العَوْفِي) el-Avfi, (العَوْفِي) el-Avafi, (العَرَفِي) el-Arafi; Atiyye b. Saîd'in (ö. 407/1016) oğulları olan Avfi kabilesi Kûfe ve Bağdat'ta hadis rivayet eden bir kabiledir. Avafi ise Basra'da bir kabiledir. Bu kabileden olan Muhammed b. Sinân'a kabilesine nisbeten el-Avafi denilir. Arafat ehline Arafi denir. Bunlardan çokça hadis rivayet eden Zenfel b. Abdullah el-Arafi muhaddis olarak meşhurdur.

İkincisi, râvîlerin memleketlerinin benzerlikleri hakkındadır. Meselâ, (البخاري) el-Buhârî, (النجاري) en-Neccârî, (النخاري) en-Nahhari.

Üçüncüsü, râvîlerin isim benzerlikleri gelmektedir. Örneğin, (شريح) Şüreyh, (سريج) Süreyc isimlerindeki benzerlikler gibidir.

Dördüncüsü, râvîlerin künye benzerlikleri incelenmiştir. Örnek: (أبو الأشهب) Ebul Eşhab, (أبو الأشعث) Ebul Eşas ve (أبو أمية) Ebu Ümeye, (أبو أمية) Ebû Âmine'yi zikredebiliriz.

Beşincisi, râvîlerin sanat ve meslek benzerlikleri hakkındadır. (النَّقَال) Bakkal, (النَّقَال) Nakkal, (النَّبَال) Nabbal, (الغَسَال) Gassal ve (العَسَال) Assal meselelerinde olduğu gibi.

Altıncısı, tek bir kişiden rivayet eden benzer isim ve künyeyi taşıyan râvîlerdir. Meselâ, Ebû İshak İbrahim b. Müslim el-Haceri, Ebû İshak İsmail b. Reza Zebidi, Ebû İshak Süleyman b. Firuz eş-Şeybânî ve Ebû İshak Amr b. Abdullah es-Sebi'i, Ebû İshak künyesini taşıyan bu dört ayrı kişi Abdullah b. Ebû Evfâ'dan (ö. 86/705) hadis nakletmiştir. Aynı zamanda bu dört kişiden Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778) ve Şu'be b. el-Haccâc (ö. 160/776) hadis rivayetinde bulunmuştur.

Yedincisi ise, kendi isimleri ve babalarının isimleri aynı olan ve aynı tabakadan muhaddislerin kendilerinden rivayet ettiği kişiler hakkındadır. Meselâ, es-Sâib b. Mâlik adındaki iki şahıs birçok sahâbeden rivayette bulunmuş ve bu iki şahıstan da Zührî rivayet etmiştir.

⁴ Mehmet Eren, *Hadis İliminde Rical Bilgisi ve Kaynakları* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM) Yayınları, 2012), 187.

⁵ bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh el-Hâkim en-Nîsâbûrî, *Ma'rifetü Ulûmi'l-Hadîs*, thk. Ahmed b. Fâris b. Salim (Beyrut: Daru İbn Hazm, 2003), 591-612.

Mü'telif-muhtelif problemi, Arap alfabesindeki bazı harflerin şekil olarak birbirine benzemelerinden kaynaklanmaktadır. Müttetik-müfterik, yazılış ve okunuşları aynı olan isimlerin, kaç kişiye âit olduğunun tespit edilmesi problemidir. Bu iki problemin birlikte bulunduğu durumlar için de Müteşâbih terimi kullanılır. Mübhemât ise, sened ya da metinlerinde adı açıkça zikredilmeksizin “recül, imrae” şeklinde tanıtılan kişilerin bulunduğu hadisi için kullanılan bir terimdir.

Râvîlerin kimlik problemlerinin önüne geçmek amacıyla muhaddisler birçok eser kaleme almış ve bu amaçla ricâl kitaplarında râvîlerin isim, künye, lakap ve nisbetleri hakkındaki problemleri Hâkim en-Nîsâburî'den sonra dört gruba ayırmışlardır.

2.1. Mü'telif-Muhtelif

Arap alfabesindeki bazı harflerin şekil ve nokta yönünden birbirine benzemesi, harekesiz ve noktasız metinlerde zaman zaman hatalı okuyup yazmalara sebep olmuştur. Bir eksiklik olarak görülebilecek olan bu husus, gerçi noktalama ve hareketlenmenin dikkatli bir şekilde uygulamasıyla öğrenme metodu hatalı okuyup yazmalara sebep olmuştur.

Râvîlerin rivayette bulunduğu hadislerin güvenilir olup olmadığını tespit etmek için onların isimlerini, lakaplarını, künyelerini ve nisbelerini bilmek zaruridir. Mü'telif yazıya benzerlik anlamına gelmektedir. Muhtelif'ten maksat ise râvîlerin isimlerinin telaffuzunun farklı olmasıdır. Yani bir nesnenin diğeriyle bir yönden benzerlikler ve başka yönlerden farklılıkları varsa buna Mü'telif-Muhtelif denir.⁶

Yazılış yönünden birbirine yakın veya aynı fakat okunuş itibarıyla birbirinden ayrı olan isim, nisbe, lakap ve künyelerini ricâl ilminde Mü'telif-Muhtelif denir. Bu farklılıkların sebebi ise benzer bir harfle karıştırılması, harflerdeki noktaların değiştirilmesi veya harflerin harekelerinin yanlış okunmasıdır.⁷ Ayrıca Arap alfabesinde bazı harflerin biçim ve nokta yönünden birbirine benzemesi, harekesiz ve noktasız metinlerin olması zaman zaman karışıklığa sebep olmuştur.

2.1.1. Mü'telif-Muhtelif İsimlerin Karışma Sebepleri

Mü'telif-Muhtelif isimleri hakkında belirli kuralların bulunmamasından ötürü doğru telaffuzun belirlenmesi zor olmaktadır. Bununla birlikte Mü'telif-Muhtelif isimleri hakkında kapsayıcı bilgiye sahip olmayanlar sürekli hataya düşmektedir. Bundan dolayı muhaddisler bu bölümü ciddiye almış ve ufak bir benzerlik bulunan, az da olsa karışıklık ihtimali görülen isimleri bir araya getirmiş ve birçok eser telif etmişlerdir. Mü'telif-Muhtelif olan isimlerin karışma nedenleri aşağıdaki gibi üç grupta toplanabilir:

⁶ Abdullah Sirâcuddin, *Şerhu'l-Manzûmeti'l-Beykünüyye fi-Mustalahi'l-Hadis*, nşr. Muhammed Necîb Sirâcuddîn (Halep: Mektebetü'l Dâru'l-felah, 2017), 174; Ebul-Hasan Mustafâ b. İsmâîl, *el-Cevâhiru's-Süleymaniyye Şerhu'l-Manzûmeti'l-Beykünüyye* (Riyad: Daru'l-kayyân, 2006), 357.

⁷ S. Kemal Sandıkçı, “Mü'telif ve Muhtelif”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/191-192.

muhaddisler çokça hataya düşmektedir. Ayrıca bu konu dağılmış bir halde olup belli bir kuralı bulunmamaktadır. Bu ancak ezberlenerek bilinir.”¹¹

Bu ilim dalıyla râvîlerin kimlik bilgilerinin tespiti kolaylaşır. “Beşir” adında on râvînin bulunduğunu varsayarsak bunların birinden hadis rivayet eden muhaddisin hangi “Beşir”in kendisinin hocası olduğunu bilmek önemlidir. Çünkü hadis ilminde bu on kişi aynı tabakada değildir. Onlar dindarlığı, güvenilirliği ve ezber kuvvetleri bakımından birbirinden farklıdır. Kimi zayıf kimi ise sika bir râvîdir. Bundan dolayı hangi “Beşir”den hadis nakledildiğini bilmek ve ondan bahsetmek gerekmektedir.

2.1.3. Mü'telif-Muhtelif Konusunda Yazılan Eserler

Mü'telif-Muhtelif adıyla ilk müstakil eser kaleme alan Abdülganî b. Saîd el-Ezdî (ö. 409/1018) olmuştur. Okunuşu farklı olup yazılışı aynı olan isimleri bir araya getiren el-Ezdî kendi kitabını Mü'telif-Muhtelif isimlerini ve künyelerini ilk harflerine göre yazmıştır. İhtilafı olan isim ve künyeleri belirterek doğru şeklini zikretmiştir.¹²

Mü'telif-Muhtelif üzerine ilk kitap Ebû Ca'fer Muhammed b. Habîb'e (ö. 245/860) ait *Mühtelifü'l-kabâil ve mü'telifüha* isimli eseridir. İbn Habîb'in çok hacimli bu kitabında muhaddislerin yanı sıra muhaddis olmayanların bahsi de geçmektedir. Üstelik bu kitap çok ciltli olan *el-Kabailü'l-kebir ve'l-eyyam* kitabın bir bölümüdür.

Abdullah el-Askerî'nin (ö. 382/992) *Tashifatü'l-muhaddisin* kitabı önemlidir. Bu kitap râvî ve muhaddislerin Mü'telif-Muhtelifi hakkında kaleme alınan ilk eser niteliğini taşımaktadır. Fakat Askerî bu konuyu sadece kitabın son bölümünde ele almıştır. Üç bölümden meydana gelen bu kitabı Askerî, okunuşta hataya düşme ihtimali bulunan hat yönünden benzerlik gösteren karışık kelime ve isimleri bir araya getirip açıklamada bulunmuştur.¹³

Hadis ilminde hemen hemen her konuda eser veren Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071) de bu konuda *el-Mü'tenif fi tekmeleti'l-mü'telif ve'l-muhtelif* adlı önemli bir eser bırakmıştır. Bağdadi bu kitapta kendisinden önceki âlimlerin özellikle Darekutni ve el-Ezdî'nin bu konuda yaptığı hataları düzeltmiş ve ihtilafı olan konuları kendince doğru bulduğunu açıklamıştır.¹⁴

¹¹ Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr, *el-Bâ'isü'l-hasîs şerhu İhtisâri 'ulûmi'l-hadîs*, nşr. Ahmed Muhammed Şâkir (Dimaşk: Darü'l-Feyha, 2016/1437), 209; Mustafâ b. İsmâîl, *el-Cevâhiru's-Süleymaniyye*, 360.

¹² Ekrem Ziya el-Ömerî, *Bühûs fi Târîhi's-Sünneti'l-Müşerrefe* (Medîne: Mektebetü'l-Ulûmi ve'l-hikem, 1984), 188; İbn Kesîr, *el-Bâ'isü'l-hasîs*, 210; Sandıkçı, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 32/191-192.

¹³ Eren, *Hadis ilminde Rical Bilgisi ve Kaynakları*, 194-195.

¹⁴ Ebû Nasr Alî b. Hibetillâh b. Alî el-İclî (İbn Mâkûlâ), *Tehzîbü müstemirri'l-evhâm 'alâ zevi'l-ma'rife ve üli'l-efhâm* (Lübnan: Dârü'l-kütübi'l-İlmiyye, 1990), 58.

Mü'telif-Muhtelif üzerine yazılan diğer bir eser ise, İbn Mâkûlâ'nın (ö. 475/1082) kaleme aldığı *el-İkmâl*'dir. Bu konuda onun yazdığı başka bir eser ise *Tehzibu müstemirri'l-evham*'dir.¹⁵

2.2. Müttefik-Müfterik

Müttefik-Müfterik, bazı konularda benzerlik gösterip bazı konularda ise farklılık gösteren iki farklı kelimedir. “قوم متفق ومفترق” “hem Müttefik hem de Müfterik olan bir kavim” böyle denildiğinde, dini bir olan ancak fikirleri farklı olan bir topluluk anlaşılmaktadır. Dinleri bir olduğu için onlar Müttefik'tir. Fakat fikirleri farklı olduğu için onlar Müfterik'tir.¹⁶

Bir Esmâü'r-ricâl terimi olarak Müttefik-Müfterik, farklı râvîlerin isimleri veya nisbeleri veya künyeleri, baba isimleri ve zaman zaman da dede isimlerin yazı şekli ve okunuşu aynı olmasıdır. Bu terim usûl-i fıkhîdaki “Müşterek lafız” terimine benzerlik göstermektedir.¹⁷

2.2.1. Müttefik-Müfterik İsimlerin Okunuş Şekilleri

İslami ilimlerinde kelime ve isimlerdeki benzerlik, alimlerin hataya düşme sebeplerden birisi olmuştur. İsim ve nispetleri aynı, fakat aslında farklı kişiler olan râvîlerden özellikle birbirine yakın zamanlarda yaşamış ve aynı hocadan hadis nakletmiş veya kendilerinden aynı kişilerin hadis almış olanlarının bilinmesi önemlidir. Çünkü bunların farklı şahıslar oldukları bilinmezse cerh ve tadil konusunda karışıklık meydana gelir.

Muhaddisler ricâl ilminde Müttefik-Müfterik isimlerin okunuş şekillerini genel olarak yedi grupta zikretmişlerdir.¹⁸ Bazı ricâl kitaplarında ise isim, künye ve nisbeleri aynı olan râvîler sekiz grupta toplanmıştır.¹⁹

1. Birden fazla râvînin ismi ve baba ismi aynı olanlar. Örneğin, Halîl b. Ahmed isminde altı kişi bulunmaktadır. Bunların isimleri aşağıdaki gibidir:

- a. Ebû Sai'd **Halîl b. Ahmed** el-Büstî eş-Şafîî.
- b. **Halîl b. Ahmed** el-İsfahânî.
- c. Ebû Beşîr **Halîl b. Ahmed** el-Mûzânî.
- d. Ebû Sai'd **Halîl b. Ahmed** eş-Şecâcî, el-Hanêfî.

¹⁵ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *et-Takrîb ve't-Teysîr* (Riyad: Mektebetü'l-Maârif, 2010), 423.

¹⁶ Osman b. el-Mekkî ez-Zebîdî, *el-Kalâidü'l-enbaryiye ala'l-Manzûmetü'l-Beykûniyye*, thk. Dr. Nurettin b. el-Beşîr el-Calasi (Tunus: Mecmau'l-etres li'l-kitabi'l-muhtas, 2014), 249.

¹⁷ Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn Abdırrahmân b. Mûsâ eş-Şehrezûrî (ibnû's-Salâh), *Ulûmü'l-hadis* (Mükaddimetü İbnî's-Salâh), thk. Nûreddîn İtr (Beyrut: Darü'l-Fikri'l-Muasır, ts.), 358.

¹⁸ Nevevî, *et-Takrîb ve't-Teysîr*, 434-439; İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadis*, 358-364.

¹⁹ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, 571-582.

- e. Ebu Abdurrahman **Halîl b. Ahmed** en-Nahvî . Kendisi nahiv ve sarfta öncülük eden Sîbeveyhi'nin hocasıdır.
 - f. Ebû Sai'd **Halîl b. Ahmed** el-Büstî.
2. Râvîlerin isimleri, baba ile dede isimleri aynı olanlar. Meselâ, "**Ahmed b. Ca'fer b. Hamdân**" adında aynı tabakada aşağıda zikredildiği dört râvî vardır. Aynı zamanda bunların hocaları da, Abdullah'tır.
- a. Ebû Bekr **Ahmed b. Ca'fer b. Hamdân** b. Melik b. Şabîb b. Abdullah.
 - b. Ebû Bekir **Ahmed b. Ca'fer b. Hamdân** es-Saktî.
 - c. **Ahmed b. Ca'fer b. Hamdân** ed-Dînûrî.
 - d. **Ahmed b. Ca'fer b. Hamdân** et-Târtûşî.
3. Künyesi ve nisbeti aynı olan râvîler. Meselâ, "**Ebû İmrân el-Cevnî**" adında iki râvî vardır.
- a. **Ebû İmrân** Abdul Mâlik **el-Cevnî** Tâbî.
 - b. **Ebû İmrân** Mûsâ b. Sehl el-Büsairî **el-Cevnî**.
4. Râvîlerin adı, nisbeti ve baba adı aynı olanlar. Örneğin, "**Muhammed b. Abdullah el-Ensârî**" adında iki râvî vardır. İkiside el-Ensârî'dir.
- a. Ebû Seleme **Muhammed b. Abdullah** b. Ziyâd **el-Ensârî** el-Basrî.
 - b. Ebû Abdullah **Muhammed b. Abdullah** b. Müsennâ b. Enes b. Malik **el-Ensârî** el-Basrî.
5. Râvîlerin künyesi ve baba adı aynı olanlar. Meselâ "**Ebû Bekir b. Ayyâş**" adında üç râvî vardır.
- a. **Ebû Bekir b. Ayyâş** Salim el-Kûfi. Meşhur kıraat imamlarından İmam Âsım'ın iki râvîsinden biridir.
 - b. **Ebû Bekir b. Ayyâş** el-Himsî.
 - c. **Ebû Bekir b. Ayyâş** es-Sülâmî.
6. Kendi ismi ve babaların künyeleri aynı olan râvîler. Meselâ, Tâbî tabakasından "**Sâlih b. Ebû Sâlih**" isimli dört râvî vardır.
- a. **Sâlih b. Ebû Sâlih** el-Medenî. O, Enes b. Malik, Abdullah İbn Abbas, Ebû Hüreyre (r.a) ve diğer bazı sâhâbîlerden hadis rivayetinde bulunmuştur.
 - b. **Sâlih b. Ebû Sâlih** Zekvan eş-Şuman. O, Enes b. Mâlik'ten (r.a) hadis nakletmiştir.

- c. **Sâlih b. Ebû Sâlih** es-Südüsi. Onun hakkında İmam Buhari kendi et-Târîh adlı eserinde ve İmam İbn Hibbân es-Sikât eserinde zikretmiştir.
- d. **Sâlih b. Ebû Sâlih** b. Mihrân. Ebû Hüreyre'den rivayette bulunan bu râvî hakkında İmam Buhari et-Târîh kitabında bahsetmiştir.
7. Râvîlerin isimleri veya künyeleri yahut nisbeti aynı olanlar. Meselâ, "**Hammâd**" adında iki râvî ve "**Abdullah**" adında birden fazla râvî vardır.
- a. **Hammâd** b. Zeyd (ö. 179/795).
- b. **Hammâd** b. Seleme (ö. 167/784).

Abdullah adında birçok râvî vardır. Bu konuda Seleme b. Süleyman'ın şöyle dediği nakledilir, **Mekke'de Abdullah** denirse, Abdullah b. Zübeyr (ö. 73/692); **Medine'de Abdullah** denirse, Abdullah b. Ömer (ö. 73/693); **Kûfe'de Abdullah** denirse, Abdullah b. Mes'ûd (ö. 32/652-53); **Basra'da Abdullah** denirse, Abdullah b. Abbas (ö. 68/687-88); **Horasan'da Abdullah** denirse, Abdullâh b. el-Mübârek (ö. 181/797); **Şam'da Abdullah** denirse, Abdullâh b. Amr b. el-Âs el-Kureşî (ö. 65/684-85) anlaşılmaktadır.²⁰

8. Hanefî, Âmülî gibi râvîlerin nisbeleri aynı olanlar. Meselâ, "Hanefî" nisbeti Hanefî mezhebine mensup olanları ve Hanîfe kabilesi için kullanılmaktadır.²¹

Benî Hanîfe kabilesinin râvîsi "Ebû Bekr Abdul Kabîr b. Abdul Macîd El-Hanefî" ve onun kardeşi Ubeydullah Hanefî'den İmam Buhârî ve İmam Müslim hadis rivayet etmişlerdir.

2.2.2. Bu İlmin Faydaları

Müttefik-Müfterik konuda hata yapma gerçeği en büyük muhaddislerde bile bulunan bir durumdur. Bundan dolayı bu konuyu bilmek önem arz etmektedir. Bu konuya vakıf olmasıyla bir topluluk olmalarına rağmen, aynı isimde olanların bir kişi olduğunu zannetmekten kurtulabilir. Bu, aslında bir kişi olup iki kişi olduğunun zannedilmesinden korkulan mühmel'in tersidir. Bunun dışında Müttefik-Müfterik ilmi, aynı ismi paylaşanların arasını ayırt etmeye sağlar. Çünkü râvîlerden biri sika, diğeri zayıf olabilir. Böylece Müttefik-Müfterik ilmi bilinmeden rivayet hakkında hüküm verilirse sahih olan bir hadis zayıf kabul edilmiş, zayıf olan bir hadis de sahih kabul edilmiş olur.²²

2.2.3. Müttefik-Müfterik Konuda Yazılan Eserler

²⁰ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, 579.

²¹ Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *Tedribü'r-râvî* (Riyad: Mektebetü'l kausar, 1995), 835; S. Kemal Sandıkçı, "Müttefik ve Müfterik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/225.

²² Dr. Mahmûd Tahhân, *Teysîru Mustalahi'l-Hadis* (Riyad: Mektebetü'l-Maarif li'n-Neşr vet-tevzî', 2010), 253.

Müttefik-Müfterik üzerine ilk kitap yazan kişi Ebû Saîd Abdülmelik b. Kureyb el-Asmaî el-Bâhilî'dir (ö. 216/831). Onun kitabının adı ise *Me'ttefeka lafzuhû Ve'htelefe ma'nâhü*.²³ Müttefik-Müfterik konusunda en önemli ve en geniş iki kitabı yazan kişi Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah el-Cevzakî'dir (ö. 130/747-48). Bu iki kitaptan ilki *Kitâbü'l-Müttefik ve'l-Müfterik*'tir. Diğeri ise *Kitâbü'l-Müttefikî'l-kebîr*'dir.²⁴ Bu iki kitabın üç yüz ciltten müteşekkil olduğu kaynaklarda geçmektedir.

Müttefik-Müfterik konusunda en önemli kitap şüphesiz Bağdadi'nin *Kitabü'l-Müttefik ve'l-müfterik*'tir. On sekiz ciltten oluşan Bağdadi'nin bu kitabından sonra hadis usulcülere bu alanda bundan sonra yazılan eserleri zikretmeye ihtiyaç duymamışlardır.²⁵ Ancak İbnü's-Salah, Bağdadi'nin bu kitabın kapsayıcı olmadığını iddia etmiştir.²⁶ Bağdadi bu kitapta genel olarak yakın dönemlerde yaşamış olup hocaları ve talebeleri aynı olan râvileri ele almıştır. Kitabı Dimaşk Camii'nde talebelerine ders verirken yazan Bağdadi ilk olarak râvilerin ortak isimlerini yazıp daha sonra onları birbirinden ayırt etmek için sahabilerden başlayarak diğerlerin kendi isimlerini, dede adlarını, nisbetlerini ve künyelerini verir.²⁷

2.3. Müteşâbih

Râvî ve muhaddislerin kimlik bilgileriyle ilgili problemlerden biri olan Müteşâbih, az önce bahsi geçen iki konunun birleşmesinden meydana gelir. Râvilerin kimlik bilgilerindeki benzerlik ve farklılık tespiti, bu konuda hataya düşülerek birden fazla şahsın tek kişi veya tek kişinin birkaç şahıs zannedilmesine engel olur.

Müteşâbih'te Mü'telif-Muhtelif ve Müttefik-Müfterik birlikte bulunur. Bir hadis terimi olarak Müteşâbih, râvilerin isimleri ya da künyeleri yazılış ve telaffuz olarak aynı (Müttefik-Müfterik) olmakla birlikte baba isimlerin ve nisbetlerin yazılış şekilleri aynı fakat okunuşları farklı (Mü'telif-Muhtelif) olması yahut tersine râvilerin isimlerinin ve künyelerinin yazılış şekilleri aynı fakat okunuşlarının farklı ve baba isimlerinin ve nisbetlerinin yazılış ve telaffuz olarak aynı olmasıdır.²⁸

Râvilerin kimlik bilgilerindeki benzerlik ve farklılıkların tespiti, bu konuda hataya düşülerek birden fazla şahsın tek kişi veya tek kişinin birkaç şahıs zannedilmesine engel olur. Bununla birlikte Müteşâbih konuda karışıklıkların diğer bir sebebi ise, bazı râvilerin isimlerin telaffuzunda âlimlerin ihtilaf etmesidir.

²³ Eren, *Hadis İlmünde Rical Bilgisi ve Kaynakları*, 233.

²⁴ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dimaşkî, *Tezkiretü'l-huffâz*, nşr. abdurrahman b. yahyâ el-Muallimî (Haydarâbâd: Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmâniyye, 1954), 3/1014.

²⁵ Eren, *Hadis İlmünde Rical Bilgisi ve Kaynakları*, 234.

²⁶ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadis*, 358.

²⁷ Eren, *Hadis İlmünde Rical Bilgisi ve Kaynakları*, 234-235.

²⁸ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *İrşadü Tullabi'l-Hakaik ila Marifeti Süneni Hayri'l-Halaik*, thk. Prof. Dr. Nûreddîn İtr (Dimaşk: Darü'l-Minhaci'l-Kavim, 2019), 200; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, 583.

2.3.1. Maklûp Müştəbih

Hadis ilminde râvî ve muhaddislerden kendisinin ismi ile baba isimlerinde benzerlik olanların birbirine karıştırılmalarını ifade etmek için kullanılan bir terimdir. Yani iki râvîden birinin ismi yazılış ve okunuş olarak diğərinin baba ismiyle, bu ikincisinin ismi de, aynı biçimde birincinin baba ismiyle aynı olur.²⁹

Meselâ, “يزيد بن الأسود” Yezîd b. Esved ve “الأسود بن يزيد” Esved b. Yezîd (ö. 75/694). Bu örneğinde iki râvî tabiidir. Birinci râvî “es-Salâh” diye meşhurdur. Aynı şekilde “الوليد بن مسلم” Velîd b. Müslim (ö. 195/810) ve “مسلم بن الوليد” Müslim b. Velîd’dir. Velîd b. Müslim “Sâhibu’l-Evzâi’ ed-Dımaşki” diye meşhurdur.³⁰ Bazen harfler değışik olabilir. Meselâ, “أيوب بن سيّار” Eyyüb b. Seyyar ve “أيوب بن يسار” Eyyub b. Yasar. Birincisi, Medine ehlinde meşhur bir râvîdir. İkincisi ise, pek tanınmayan bir râvîdir.³¹

Bazen şu örnekteki gibi metinde de Maklûp olabilir: **في السبعة الذين يظلمهم الله تعالى في ظل عرشه ففيه ورجل تصدق بصدقة حتى لا تعلم يمينه ما تنفقه شماله،**³²

Farklı bir rivayet ile Tirmizî’de **حتى لا تعلم شماله** ve **يمينه** lafızlarının yerleri değışik **حتى لا تعلم شماله** şeklinde geçmektedir.³³

Yukarıda zikredilen hadisin senesinde Maklûp söz konusu değıldir. Fakat hadisin metninde Maklûp yanı yer değışiklik söz konusudur. Baktığımızda bu hadisin bir rivayette “sol elin ne verdiğini sağ el bilmiyor” şeklinde gelirken diğər bir tarikte ise “sağ elin ne verdiğini sol el bilmiyor.” şeklinde gelmiştir.

2.3.2. Müteşâbih Hakkında Yazılan Eserler

Râvîlerin isimlerin birbiriyle karışmasının en temel nedeni metinlerin nokta ve harekesiz olmasıdır. Bu karışmanın önünü kesmek için birçok âlim büyük çabalar göstermişlerdir. Bu konuda öne çıkan âlimlerin başında şüphesiz Hatib el-Bağdadi gelmektedir. Onun kaleme aldığı *Telhisü’l-müteşâbih* kitabı bu alanda önemli bir yere sahiptir.³⁵

Müttəfik-Müfterik ve Mü’telif-Muhtelif konularında Bağdadi’den önce birçok eser telif edilmiştir. Fakat bu iki dalın birleşmesiyle meydana gelen Müteşâbih konusunda Onun

²⁹ Ebü’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *Nüzhetü’n-nazar fi tavzîhi Nuhbeti’l-fiker*, thk. Muhammed maravî (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 2019), 284; en-Nevevî, *İrşadü Tullabi’l-Hakaik*, 202.

³⁰ Eren, *Hadis İlminde Rical Bilgisi ve Kaynakları*, 253-254.

³¹ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü’n-nazar*, 285.

³² Ebü’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmi’u’s-sahih*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâki (Beyrut: Daru ihya, 1955-56), “Zekat”, 91.

³³ Tirmizî, “Zuhd”, 34 (No. 2391).

³⁴ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü’n-nazar*, 285.

³⁵ Süyûtî, *Tedribü’r-râvî*, 583.

kaleme aldığı *Telhisü'l-müteşabih* eseri ilk olmuştur. Fakat beş bölümünden oluşan bu eser râvîlerin kolayca bulunması için alfabetik tertibe sahip değildir.³⁶

2.4. Mübhemât

Bir hadisteki mübhem şahsın belirlenmesi hadisin türünü, dolayısıyla hükmünü bilmek ve metnini doğru anlamak için son derece önemlidir. Bu da aynı hadisin başka rivayetlerinden yahut siyer ve megâzî âlimlerinin açıklamalarından ya da mübhem şahsa isnad edilen olayın hangi şahsa isnad edildiğini gösteren başka bir rivayetten anlaşılabilir.

Mübhemât, sened ya da metinlerinde adı açıkça zikredilmeksizin “bir adam, bir kadın, fülân, fülânın oğlu, şeyh, kızı, eşi, sika, ba'du'n-nâs, amcası, dayısı, halası, teyzesi” şeklinde tanımlan kişiler veya böyle kişilerin bulunduğu hadisi için kullanılan bir terimdir.³⁷

2.4.1. Mübhemât'ın Kısımları

Hadis metinlerinde geçen mübhematın bilinmesinin hadisten çıkarılacak hükmü bilmeye nispetle faydasının daha az olmasına rağmen muhaddislerin çoğu ve diğer ilim erbabı mübhemat konusunda önem göstermiştir. Bu konuda en önemli olan şey bir isnatta geçen mübheminin açıklanmasıdır. Çünkü bu sayede kişinin sika veya zayıf olduğunu bilinmesiyle çok büyük fayda elde edilmiş olacaktır.

Senedi kısaltması veya râvî hakkında şüphe veya başka bir sebepten dolayı bir veya birden fazla yerde râvî mübhem olabilir. Mübhemlik hem senedde hem de metinde söz konusudur.³⁸

2.4.1.1. Senedde Mübhemât

Hadisin isnatlardaki mübhemâtta; mübhem kişi sahâbî veya daha sonraki bir râvî olur. Şayet sahâbî ise, hadis ilminde onların tamamı âdil kabul edildiği için, isminin bilinmemesi hadisin sıhhatine zarar vermez. Ama tâbiînden olan bir râvînin “عن رجل من أصحاب النبي صلى الله عليه وسلم” “an recül min ashâbi'n-nebî (s.a)” şeklinde ma'nen rivayetle “سمعت رجلا من أصحاب النبي صلى الله عليه وسلم” “semi'tü recülen min ashâbi'n-nebî (s.a)” şeklinde semâmı tasrih etmesi farklıdır. Böyle bir durumda, birinci rivayet şeklinde tedlîs şüphesi varsa kabul edilmez, ikincisi kabul edilir.³⁹

³⁶ Eren, *Hadis İlmünde Rical Bilgisi ve Kaynakları*, 248-250.

³⁷ Emin Âşıkutlu, “Mübhem”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/436.

³⁸ Mustafâ b. İsmâî'l, *el-Cevâhiru's-Süleymaniyye*, 187.

³⁹ Eren, *Hadis İlmünde Rical Bilgisi ve Kaynakları*, 259-260.

Mübhemü'l-isnâd hadisin bir diğer örneği, Amr b. Mürre'nin (ö. 116/734) “*عن رجل عن أبيه جبير بن مطعم عن أبيه*” “*an recül an Cübeyr b. Mut'im an ebîh*” sened ile rivâyet ettiği hadistir.⁴⁰

1.4.1.2. Metinde Mübhemât

Metin mübhem olursa sıhhat şartlarını taşıdığı müddetçe o hadis kabul edilir ve dolayısıyla delil mahiyeti de taşır. Mübhemü'l-metin hadisinin örneği ise, İbn Abbas'tan nakledilen şu hadisidir, “*أن رجلا قال: يا رسول الله الحج كل عام ... ؟*” “Bir kişi: Ey Allah'ın Resulü! her sene mi hacctmek gerekir ...? diye sormuştur.⁴¹

Metnindeki mübhemlik ise hadisin sıhhatine zarar vermez.⁴²

2.4.2. Mübhemât Konuda Yazılan Eserler

Bir hadiste mübhem kişinin tespiti, hadisin türünü, dolayısıyla hükmünü bilmek ve metnini doğru anlamak için son derece önemlidir. Bu, aynı hadisin diğer rivâyetlerinden veya siyer ve meğâzî âlimlerin açıklamalarından veya müphem şahsa isnat edilen olayın hangi şahsa isnad edildiğini gösteren başka bir rivayetten anlaşılır. Ancak bu durumda aynı olayın birden fazla kişi için tekrarlanma ihtimalini de göz önünde bulundurmak gerekir.

Bu konuda en öne çıkan âlimlerden şüphesiz Abdülganî b. Saîd el-Ezdî'dir. Onun kaleme aldığı *kitâbü'l-gavamiz ve'l-mübhemâ* eseri bu alanda yazılan ilk ve en kapsamlı kitaptır. el-Ezdi bu kitapta mübhem râvîlerin isminin geçtiği otuz altı hadisi açıkladıktan sonra bu müphem râvîlerin isimleri açık olarak geçtiği rivayetleri naklederek mübhemâtı giderir.⁴³

Bu konuda önemli kaynakların başında gelen Hatib el-Bağdadi'nin kaleme aldığı *Kitâbü'l-Esmâ'il-mübhemâ fi'l-enbâil-muhkem* adlı eseridir.⁴⁴ Yüz altmış bir hadisten oluşan bu eser mübhem râvîlerin isimlerinin alfabetik sıralamasına göre yazılmıştır. Dört bölümden oluşan bu eserde mübhem kişilerin bulunduğu hadisler onların kimliklerini açıklayan nakillerle bir araya getirilmiştir.⁴⁵

Bu konuda yazılan en büyük eser Ebü'l-Kasim İbn Beşküval'ın kaleme aldığı *Kitabü Gavamizi'l-esma'il-mübhemeti'l-vakia fi mütini'l-ehadisi'l-müsne* adlı eseridir. Bu eserde hiçbir tertip gözetilmeksizin üç yüz yirmi bir hadisi toplanmıştır. İbn Beşküval, ilk olarak mübhem kişilerin bulunduğu hadisleri naklederek onların kimliklerini açıklamış ve buna

⁴⁰ Ebü Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *es-Sünen*, nşr. Muhammed Muhyiddîn Abdilhamîd (Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, ts.), “Salât”, 2 (No. 764).

⁴¹ Ebü Dâvûd, “Salât”, 2 (No. 764).

⁴² İbn Kesîr, *el-Bâ'isü'l-hasîs*, 221; Âşikkutlu, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 31/436.

⁴³ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, 599; en-Nevevî, *İrşadü Tullabi'l-Hakaik*, 206.

⁴⁴ bk. Eren, *Hadis İlminde Rical Bilgisi ve Kaynakları*, 462.

⁴⁵ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, 599.

delil olarak diğer rivayetleri de nakletmiştir. Mübhem olan kişinin kimlik konusunda ihtilafı varsa onlar da zikredilmiştir.⁴⁶

3. Kimlik Bilgileriyle İlgili Problemlerin Çözüm Yolları

3.1. Mü'telif -Muhtelif

Mü'telif-Muhtelif isimlerin çoğu dağılmış halde olup hepsi genel bir kaide dışındadır. Bundan dolayı bu tür isimlerin çoğunun okunuşları ezberlenerek bilinir. Aynı zamanda muhaddisler bu konuda birçok eser kaleme almıştır. Bir kaide altına giren isimlerin tespiti konusunda İbnü's-Salâh (ö. 643/1245), Süyüti (ö. 911/1505) ve diğer muhaddisler iki yol zikretmişlerdir.

a. Herhangi bir kitapta bulunmayan umumi olan isimleri yani belirli râvîlerin isimlerinin okunuşları söylenip geri kalanlarının telaffuzu bunun dışındadır denilmesidir.

Örneğin, “سلام ve سلّم” “Selâm” ve “Sellâm”. Genel olarak bu isimler “Sellâm” şeklinde beş râvînin ismi dışında diğerlerini şedde ile okunur. Şu beş isim şeddesiz “Selâm” şeklinde okunur.

1. Abdullah b. Selâm (sahâbî) .
2. Muhammed b. Selâm (İmam Buhârînin hocası).
3. Selâm b. Muhammed b. Nâhid.
4. Muhammed b. Abdilvehhâb b. Selâm (el-Mütecellî el-Cübbâî).
5. Selâm b. Mişkem.

Bu beş ismin telaffuzu “سلام” Selâm'dır. Ayrıca genel olarak tüm isimler şedde ile “سلّم” “Sellâm” şeklinde olur.⁴⁷

Arap Dilbilimci İmam Müberred'e göre, Abdullah b. Selâm (sahâbî) (ö. 43/663-64) ve Selâm b. Ebi'l-Hukayk dışında diğer Arap isimleri şeddeli olarak “سلام” “Sellâm” şeklinde olur.⁴⁸

b. Mü'telif-Muhtelif olan bazı râvîlerin isimlerini Buhârî, Müslim ve Muvatta'da geçtiği şekliyle telaffuz edilerek tespit edilir. Meselâ, حارثة şeklinde gelen isimleri dört isim hariç hepsi “Harise” şeklinde ح ile okunur. İstisna olarak ج ile okunan isimler şunlardır:

1. Cârîye b. Kudâme.

⁴⁶ Âşıkutlu, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 31/437.

⁴⁷ Süyütî, *Tedribü'r-râvî*, 554-555; Nevevî, *et-Takrîb ve't-Teysîr*, 423.

⁴⁸ Nevevî, *et-Takrîb ve't-Teysîr*, 423.

2. Yezîd b. **Câriye**.
3. Amr b. Ebû Süfyân b. Esid b. **Câriye**.
4. Esved b. Ala b. **Câriye**.

3.2. Müttefik-Müfterik

Müttefik-Müfterik konusunda bilgi sahibi olmayan âlimlerin birçoğu hataya düşmüşlerdir. Aynı dönemde yaşayan, hocaları ve talebeleri aynı olması nedeniyle Müttefik-Müfterik râvîler birbirleriyle daha fazla karışmaktadır. Bundan dolayı hadislerin rivayette Müttefik-Müfterik râvîlerin isimlerinin karıştırılmasını önlemek için isim ve nisbeleri aynı, fakat farklı râvîlerinin aynı dönemde ya da yakın dönemde yaşamış olmaları ve aynı hocalardan hadis rivayetinde bulunmuş olmaları veya kendilerinden hadis almış olmalarını bilmek gerekmektedir.⁴⁹ Çünkü bunların ayrı ayrı şahıs olduğu bilinmezse cerh ve tadil hükümleri karıştırılmış olur. Bu konuda hatalardan kaçınmak için yukarıda sekiz grupta topladığımız Müttefik-Müfterik râvîleri bilmek önemlidir. Fakat aynı dönemde yaşamayan ve hocaları ve talebeleri aynı olmayan Müttefik-Müfterik râvîlerin isimlerinin karışma olasılığı daha azdır. Bu yüzden bunlar hakkındaki çok fazla araştırma önem arz etmeyecektir.

3.3. Müteşâbih

Müteşâbih ile ilgili hatalardan kaçınmanın yolu, bu konu hakkında yazılmış kitapları okumak, hocalardan râvîlerin isimlerini öğrenmek ve râvîlerin isimlerini iyi bilmektir. Aynı dönemde veya yakın dönemde yaşamış birden fazla râvînin isimleri aynı olmakla birlikte baba adlarının veya nisbetlerinin yazılış şekilleri aynı olup telaffuzu farklı olan râvîler şu şekilde öğrenilebilir. Meselâ, “محمد بن عقيل” Muhammed b. Akîl ve “محمد بن عقيل” Muhammed b. Ukeyl. İkisinin baba adları عقيل şeklinde olup telaffuzları farklıdır. Ayrıca birinci râvînin nisbeti “Nîsâbüri” ve ikinci râvînin ise, “Fîrvabî”dir. İkisi de aynı dönemde yaşamış ve kendi dönemlerinde ün kazanan muhaddisler arasında yer almışlardır.

Râvî isimlerinin yazılış şekilleri aynı fakat telaffuzları farklı ve babalarının adları aynı olanlar vardır. Meselâ, “شريح بن النعمان” Süreyh b. Nu'mân ve “شريح بن النعمان” Süreyc b. Nu'mân.⁵⁰ Bu örneğindeki birinci râvî Hz. Alî (r.a.)'tan hadis rivayet eden tabiiilerdendir. Diğer râvî ise, İmam Buhârî'nin hocasıdır.⁵¹

3.4. Mübhemât

⁴⁹ Eren, *Hadis İliminde Rical Bilgisi ve Kaynakları*, 223.

⁵⁰ bk. Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, 584-586.

⁵¹ Mustafâ b. İsmâî'l, *el-Cevâhiru's-Süleymaniyye*, 361.

Hadisin senedindeki râvîlerin mübhem olması hadisin kabul edilmemesine neden olur. Ancak metindeki mübhemlikte böyle bir şey konusu değildir. Bundan dolayı hadisin senedindeki mübhemlik daha önemlidir. Hadislerde geçen mübhem kişilerin kimliğinin tespiti konusunda muhaddisler bazı metotlar öne sürmüştür. Bir hadisin senedinin farklı farklı tariklerini incelemek suretiyle mübhem râvî bulunabilir. Çünkü birinden mübhem olan râvînin ismi diğerinde zikredilmiş olabilir. Eğer hadisin senedinin tüm tariklerinde mübhemlik olursa o zaman siyer kitaplarını incelemek gerekir. Çünkü siyer yazarları her olayda o olayla ilgili tüm şahısları zikretmeye çalışır.⁵²

Aynı olayı anlatan başka bir hadis de ilk hadiste mübhem bırakılan şahsın zikredilmesiyle bilinebilir. Ancak bunu kabul edilip edilmediği konusunda âlimler ihtilafa düşmüşlerdir. Çünkü her iki olay farklı şahıslar hakkında meydana gelebilir.

Muhaddislerin çoğu mübhem hadislerini muttasıl sayarken bir kısım muhaddisler bunu mürsel olarak değerlendirmiştir. İbn Hacer, ismi açıkça zikredilmeyen hadislerin kabul edilmediğini ve dolayısıyla delil mahiyetinde olamayacağını açıklamış. Çünkü bir hadisi kabul etme konusunda râvînin adaleti esastır. Râvînin mübhem olduğu durumlarda onun adaleti söz konusu olamaz. Ancak mübhem kişi sahâbî râvî olursa sahâbenin tamamı adil olduğu için rivayetleri de kabul edilir.⁵³

Eğer mübhem kişi sahabeden sonraki nesilden olursa onun kimliği ve adaleti bilinmeden bu hadis hakkında hüküm verilmemelidir. Böyle bir durumda bu hadisi kabul etmek için mübhem kişinin kimliğini bilmek gerekmektedir. Aksi takdirde hadis terk edilir. Eğer adalet sahibi bir râvî 'bana sika bir râvî nakletti' lafziyle rivayette bulursa bu da kabul edilmez. Çünkü onun sika kabul ettiği bir râvî başkasına göre mecrûh olabilir.⁵⁴

Râvîlerin kimlik konusunda hata yapma gerçeği en büyük muhaddislerde bile bulunan bir durumdur. Hiçbir muhaddis kimlik konusunda hatasız kalmamıştır. Bu durum onların çalışma ve çabalarının boş olduğunu göstermez, bilakis onların kimlik bilgilerini doğru aktarmaktaki gayretleri takdir edilmesi gereken büyük ve İslam medeniyeti hariç hiçbir medeniyette bulunmayan derecede titiz bir çalışmadır.

Hadisler hakkında hüküm vermek için râvîlerin durumlarını bilmek gerekir. Çünkü her râvî zapt ve adalet bakımından aynı derecede değillerdir. Aynı isim taşıyan iki râvînin biri sika olduğu hale diğerin zayıf olma ihtimali bulunduğundan dolayı bu ilmi bilmeyen kimseler hadisler hakkında hüküm verirken hataya düşmektedir. Bu sebeplerden ötürü hadis rivayetinde kimlik bilgilerin tespiti gerekmektedir.

Hadisler râvî zinciriyle bize kadar gelmiştir. Bundan dolayı râvîlerin kimliklerin tespiti oldukça önemlidir. Fakat birçok râvînin isim, künye, nisbet ve lakaplarını aynı

⁵² Tahhân, *Teyşîru Mustalahi'l-Hadis*, 260.

⁵³ İbn Hacer el-Askalâni, *Nüzhetü'n-nazar*, 209; Âşikkutlu, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 31/437.

⁵⁴ İbn Hacer el-Askalâni, *Nuhbetü'l-Fiker fi Mustalahi Ehli'l-Eser*, 301.

olmasından dolayı çoğu zaman kimliklerinin tespitinde bazı karışıklıklar meydana gelmiştir. Bu karışıklıkların çözüme kavuşturmak amacıyla muhaddisler bir çok eser kaleme almışlardır. Ancak makalemizde konu edilen konuları farklı eserlerde dağıtmış kalmıştır. Bu makalede Râvilerin kimlik bilgileriyle ilgili problemleri örnekleriyle toplanmış ve çözümleri hakkında bilgi verilmiştir. Bu yüzden makalemiz, kimlik problemleri hakkında bilgi almak isteyenler için kolayca bilgi edinebileceği bir kaynak olduğunu umut ediyoruz.

Sonuç

Hadis rivâyetleri hakkında hüküm vermek için, her şeyden önce Râvilerin kimliklerini bilmek gerekir. Kimliği bilinmeyen bir Râvinin rivâyet ettiği hadis hakkında hüküm vermek mümkün değildir. Râvi kimliklerinin tespitine dair birçok eser telif edilmiştir. Bu eserlerin yazılma amacı muhaddislerin tespit edemediği birçok kimliğin veya kimlik benzerliklerinin doğurduğu problemleri ele alıp çözüm bulmak olmuştur.

Bahsedilen, kimlikte oluşan belirsizlikler genellikle Râvilerin senetlerde zikrediliş şekline dolaylı olarak oluşmuştur. Her bir talebe senedinde şeyhini farklı tanımlayabilmektedir, bazen de şeyhin yaygın olmayan ismi, künyesi veya lakabı kullanılmıştır. Kimlik bilgileri hakkında ortaya çıkan problemlerin diğer bir sebebi de o dönemlerde sistematik bir nüfus sicilinin bulunmamasıdır. Hatalı sözlü aktarım ve yazma hataları da bu konuda sebep teşkil etmektedir.

Hadis senedinde yer alan râvîlerin kimlik ile ilgili problemleri Mü'telif-Muhtelif, Müttetik-Müfterik, Müteşâbih ve Mübhemât olmak üzere dört grupta toplanmıştır. Hadis rivayetinde bulunan râvîlerin isim, lakap, künye ve nisbetlerindeki benzerlik onların birbiriyle karışmasına sebep olabilmektedir. Bundan dolayı hadisçiler râvîlerin kimliklerinin düzgün bir biçimde tespiti için müstakil kitaplar yazmışlardır. Çalışmamızda öncelikle kimlik bilgileriyle ilgili bu dört grubun problemleri hakkında muhaddislerin görüşleri izah edilerek, râvîlerin kimlik bilgilerinde ortaya çıkabilecek benzerlikler zikredilmiş, onlarla ilgili problemler ve çözüm yolları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Aynı ismi taşıyan iki veya daha fazla sayıda farklı râvînin kimlik bilgileri ayrı ayrı olarak zikredilmiştir. Ayrıca her konuda genel bir çözüm yolu sunulmaya çalışılmıştır. Çalışmamızda, râvîlerin kimlik bilgileriyle ilgili problemleri doğru bir şekilde tespit edip bir çözüme kavuşturduk ki bu da açık bir şekilde gözlemlenmektedir.

Kaynakça

- Âşıkkutlu, Emin. "Mübhem". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- B. İsmâîl, Ebul-Hasan Mustafâ. *el-Cevâhiru's-Süleymaniyye Şerhu'l-Manzûmeti'l-Beykûniyye*. Riyad: Daru'l-kayyân, 2006.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. es-Sünen. nşr. Muhammed Muhyiddîn Abdillhamîd. 4. cilt Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, ts.
- el-Ömerî, Ekrem Ziya. *Bühûs fi Târîhi's-Sünneti'l-Müşerrefe*. Medîne: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1984.
- el-Zehrânî, Muhammed b. Matar. *İlmü'r-Ricâl Neş'etühû ve Tatavuruhû*. Kahire: Dâru İbn Affan, 2004.
- Eren, Mehmet. *Hadis İlmінде Ricâl Bilgisi ve Kaynakları*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2012.
- Hâkim en-Nisâburî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed. *el-Medhal ilâ Ma'rifeti Kitâbi'l-İklîl*. thk. Ahmed b. Fâris b. Salim. Beyrut: Daru İbn Hazm, 2003.
- _____, *Ma'rifetü Ulûmi'l-Hadis*. thk. Ahmed b. Fâris b. Salim. Beyrut: Daru İbn Hazm, 2003.
- İbn Hacer el-Askalâni, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed. *Nuhbetü'l-Fiker fi Mustalahi Ehli'l-Eser*. Lübnan: Dâru İbn Hazm, 2006.
- İbn Hacer el-Askalâni, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed. *Nühzetü'n-nazar fi tavzihi Nuhbeti'l-fiker*. thk. Muhammed merâvî. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 2019.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ' imâdüddîn İsmâîl b. Şihâbüddîn Ömer. *el-Bâ'isü'l-hasîs şerhu ihtisâri 'ulûmi'l-hadis*. nşr. Ahmed Muhammed Şâkir. Dimaşk: Darü'l-Feyha, 2016.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd. *es-Sünen*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 2. cilt. Kahire: Dâru İhyâ'î'l-Kutubi'l-Arabiyye, ts.
- İbn Mâkûlâ, Ebû Nasr Alî b. Hibetillâh b. Alî el-İclî. *Tehzîbü müstemirri'evhâm 'alâ zevi'l-ma'rife ve üli'l-efhâm*, Lübnan: Dârü'l-kütübi'l-İlmiyye, 1990.
- İbnü's-Salâh, Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn Abdirrahmân b. Mûsâ eş-Şehrezûrî, *Ulûmü'l-hadis (Mükaddimetü İbni's-Salâh)*. thk. Nüreddîn İtr. Beyrut: Darü'l-Fikri'l-Muasır, ts.
- Kur'an-ı Kerim Meâli*. çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 12. Basım, 2011.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi'u's-sahîh*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Beyrut: Darü ihya, 1955-56.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî. *Sünenü'n-Nesâî*. thk. Abdülfettâh Ebî Gudde. Halep: Mektebetü'l-Matbuati'l-İslamiyye, 2. Basım, 1986.
- Nevevî, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref b. Müri. *İrsâdü Tullabi'l-Hakaik ila Marifeti Süneni Hayri'l-Halaik*. thk. Prof. Dr. Nüreddîn İtr. Dimaşk: Darü'l-Minhaci'l-Kavim, 2019.
- _____, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref b. Müri. *et-Takrîb ve't-Teysîr*. Riyad: Mektebetü'l-Maârif, 2010.
- Sandıkçı, S. Kemal. "Müttetik-Müfterik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Sandıkçı, S. Kemal. "Mü'telif-Muhtelif". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Sirâcuddin, Abdullah. *Şerhu'l-Manzûmeti'l-Beykûniyye fi-Mustalahi'l-Hadis*. nşr. Muhammed Necîb Sirâcuddîn. Halep: Mektebetü'l Dâru'l-felah, 2017.
- Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *Tedribü'r-râvî*. Kahire: Daru'l-Hadis, 2002.
- _____, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *Tedribü'r-râvî*. Riyad: Mektebetü'l kausar, 2. Basım, 1995.
- Tahhân, Dr. Mahmûd. *Teysîru Mustalahi'l-Hadis*. Riyad: Mektebetü'l-Maarif li'n-Neşr vet-tevzî', 2010.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (Yezîd). *el-Câmi'u's-sasîh*. nşr. Ahmed Muhammed Şâkir. 5. Cilt. Mısır: Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Haleb, 2. Basım, 1975.
- Zebîdî, Osman b. el-Mekkî. *el-Kalâidü'l-enbariyye ala'l-Manzûmetü'l-Beykûniyye*. thk. Dr. Nurettin b. el-Beşir el-Calâsî. Tunus: Mecmau'l-etres li'l-kitabi'l-muhtas, 2014.
- Zehabî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dimaşkî, *Tezkiretü'l-Huffâz*. nşr. abdurrahman b. yahyâ el-Muallimî. Haydarâbâd: Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmâniyye, 1954.